

LOCUL LIMBII ROMÂNE ÎNTRU LIMBILE EUROPEI

SUPORT DE CURS

1. Prezentare generală

Limba română este o limbă indo-europeană, făcând parte din grupa limbilor romanice, subgrupa orientală a romanității.

Vorbită de aproximativ 28 de milioane de persoane, ea ocupă locul al cincilea în grupa romanică, după spaniolă, portugheză, franceză și italiană. Dintre cei 28 de milioane de vorbitori, aproape 20 de milioane se află în România, unde se utilizează dialectul dacoromân, cel mai bine reprezentat dialectal, și constituie limba maternă pentru 99% din populație, fiind limba națională și oficială a țării.

În Republica Moldova, ea este utilizată de cca. 2,5 milioane de vorbitori, sub numele oficial de „limba moldovenească”, justificat exclusiv prin considerente politice, căci din punct de vedere strict lingvistic, ea nu reprezintă decât o variantă a dacoromânei, neputând fi separată de aceasta nici măcar ca un dialect, ci doar ca un grai¹.

Alți vorbitori se află răspândiți în Voivodina și Timoc (Serbia), Ucraina, Ungaria, Bulgaria, Israel, Kazahstan, Rusia, Canada, Statele Unite ale Americii. În unele dintre aceste zone, româna este limba oficială, chiar dacă sub alt nume și chiar dacă nu este cea dintâi limbă de uz comun în relațiile publice (vezi cazul special al Republicii Moldova²). De asemenea, prin legislația internă și prin europeană, româna este una dintre cele șase limbi oficiale din Provincia Autonomă Voivodina-Serbia, iar de la 1 ianuarie 2007 a devenit una dintre limbile oficiale ale Uniunii Europene.

Situații speciale:

- În Asia, 5% din populația Israelului vorbește româna, ca a doua limbă (250.000 vorbitori).
- În Orientul mijlociu, o jumătate de milion de arabi vorbesc româna, ca urmare a studiilor făcute în România.
- În fostele republici socialiste Azerbaidjan, Kazahstan, Tadjikistan, Turkmenistan, Rusia etc. există încă aproape o jumătate de milion de vorbitori de limbă română, ca urmare a deportărilor din Moldova (Basarabia) și România, din deceniile 5-6 ale secolului al XX-lea.
- În Europa și SUA se află cca. 3 milioane de români înregistrați oficial, dar cifra totală a vorbitorilor reali este mult mai mare.
- Româna este una dintre cele 5 limbi în care se oficiază slujbe religioase în așezămintele de la Muntele Athos.

2. Structura dialectală

2.1. Dialectele

- dialectul dacoromân (cu subdialecte/graiuri/subgraiuri).
- dialectul aromân (sau macedoromân) – Macedonia, Albania, Grecia, Bulgaria, Serbia, România.

¹ Vezi noțiunile de „limbă”, „dialect”, „grai”, „subgrai”, în: Matilda Caragiu-Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română*, București, E.S.E., 1975, p. 28-36.

² Eugenio Coșeriu: Republica Moldova este singurul loc din lume în care toată lumea înțelege limba oficială și națională, dar la instituțiile publice (poștă, farmacii, bănci etc.) trebuie să folosești o limbă secundară, rusa.

- dialectul meglenoromân (sau meglenot) – sudul Peninsulei Balcanice, regiunea Meglen.
Dialectul istroromân – Istria (în Croația).

2.2. Graiuri ale dialectului dacoromân

Graiul - bănățean

- crișean
- moldovenesc din România
- moldovenesc din R. Moldova
- maramureșean
- muntenesc
- timocean (Valea Timocului – estul Serbiei; zona Vidinului – nord-vestul Bulgariei).

Obs.: Graiul timocean aparține unui dialect român sud-dunărean, cum este de așteptat, dar ca structură lingvistică este mai apropiat de unele subgraiuri bănățenești și olteneste. Din această cauză, este enumerat printre graiurile dacoromânei.

3. Organizarea diacronică. Straturi etimologice

3.1. Substratul traco-dacic

- Dificultățile reconstituirii
- Sunetele *ă, î (â), j, s, z*
- Postpunerea determinantului (art., adj., pron.)
- Lexic (cca. 96 cuvinte): *abure, amurg, argea, baltă, barză, brad, brusture, bucura, buză, cătun, codru, colibă, gorun, grumaz, jelț* (“pârâu”, cf. *Jiu*), *mal, măgura, mazăre, mânăz, moș, murg, strungă, trișcă, viezure, zimbru* etc.; *Abrud, Ampoi, Argeș, Bârzava, Buzău, Drobeta, Donaris (Dunărea), Gilort, Jiu, Lotru, Motru, Napoca, Siret, Tapia, Tibiscus, Timiș*, etc.
- Sufixul *-isk > -escu*.

3.2. Stratul latin

- Baza latină (populară) a limbii române
- Romanitatea limbii române (familia limbilor romanice)
- Sunetele de bază, accentul
- Sistemul gramatical (9 părți de vorbire + material pentru articol, categoriile gramaticale, elemente de sintaxă, topică, stilistică)
- Lexicul - date statistice
 - fundamental (VF): *cap, ochi, nas, mână, genunchi; părinți, fiu, fiică, unchi, nepot, (stră)bun; casă, masă, fereastră, ușă; apă, lapte, vin, pâine, ou, caș, carne; floare, iarbă, pom, prun, cireș, măr, plop; găină, câine, cal, lup, urs; numerele de la “unu” la “zece”; instrumentele gramaticale : de, în, sub, și, că; verbele auxiliare : a fi, a avea, a voi* etc. - cca. 80% din VF.
 - termeni etnolingvistici și glotolingvistici: *populus Romanus > poporul român; lingua Romana > limba română; lat. terra > rom. țara (Țara Bârsei, Țara Hațegului, Țara Făgărașului* etc., cf. germ. *Land*, slv. *Zemlia*, neolat. *Terra*)
 - termeni cu valoare istorică : lat. *rostrum* > **rom. rost**; lat. *miles* > rom. *mire*.
 - termeni religioși: *altar, biserică, cimitir, cruce, comandare, pastor, preot, rugăciune; Rosalia > Rusalii, Floralia > Florii, Pascha > Paști, Sanctus Georgius > Sângeorz.*
 - dublete lexicale: *frupt/fruct, mențiune/minciună* etc.

3.3. Superstratul slav

- Migrațiile slave, sec. VI-X, pe direcțiile N-V și N-S
- Foarte puține influențe gramaticale: întărirea neutrlui, a diatezei reflexive, Voc. fem. în -o, sistemul numeralelor de la “un-spre-zece” la “noua-spre-zece” (dar cu material latin) etc.
- Lexic, cca. 21% în VF; în general, însă, lexic arhaic și popular: *bob, bogat, clopot, baltă, daltă, gard, jupân, stăpân, smântână; sfadă, sfat, pivniță; boală, muncă, nevastă; iubi, drag, plug, luncă, crâng; bogat, sărac, sfârși, vârsta, vesel* etc.
- Numeroase antroponime, toponime, hidronime: *Bogdan, Dragomir, Mircea, Pârvu, Radu, Stan, Stoica, Vâlciu, Vlaicu, Vlad; Balgrad, Breaza, Craiova, Lipova, Plugova, Teregoa, Orșova, Vâlcea, Vlașca, Târgoviște, Zlatna; Belareca, Bistrița, Cernavodă, Dâmbovița, Ialomița, Prahova* etc.
- Slavisme regionale: *golâmb, gost, iorgovan; hulub, hrib*; generalizate: *castravete, ciupi, nisip*; moderne: *activist, tovarăș, președinte* (<lat.) etc.
- Formații cărturărești: *boier, clucer, pisanie, voievod; ceaslov, a citi, cucernic, milă, milui, milostivi, slujbă, stareț, utrenie, vecernie*
- Înlocuiri sec. XIX: *văzduh/aer, slobozi/elibera, nădejde/speranță* etc.
- Deviații semantice, calcuri lingvistice: *modru>mândru, sila, slut; carte, limbă, întuneric* etc.
- Prefixe și sufixe productive: *ne-, pre-, răș-; -că; -iță, -iște, -ova, -nic*.

3.4. Adstraturi și influențe diverse

3.4.1. Influențe grecești

- În mai multe etape:
- Latina clasică și populară : *anghelos>angelus>înger; basilica>basilica>biserică; baptizein>baptizare>boteza; pharmakon>pharmacus>farmec* etc.
- Latina dunaire: *gyros>jur, stypos>stup, chylos>cir*
- Greaca bizantină: a) *agonisi, folosi, prisosi, plictisi, folos, prisos, flamura, mătase; har, hărăzi, icoană, idol, marturisi, mitoc, paraclis, patriarh, pizmă, protopop, schit, scorpie, sihastru, smirnă* etc.
- Neogreaca (sec.XV-XIX): *alfabet, caligrafie, partidă, tipografie, matematică, guvern*
- Onomastica: *Angelica, Anghel, Athanasie(Tănase), Alexandru, Gheorghe, Grigore, Eusebiu, (H)Elena, Matei, Melania, Paraschiv, Partenie, Ștefan, Teodor, Timotei, Trandafir, Vasile, Zoe* etc.
- Formații moderne: *calofilie, filosofie, filologie, teologie; geografie, geologie, geometrie, stomatologie, rinită, cefalee, dermatită* etc.
- Productivitatea actuală: *telefon, televizor, algocalmin, cibernetică* (formațiuni hibride, neologisme de circulație internațională).

3.4.2. Elemente lexicale de origine turcă

- Vechi - datorate pecenegilor (sec. X-XI): *Peceneaga, Pecenicica, Pecenegul*
- datorate cumanilor (sec. XI): *aslām “camătă”, buzdugan, cazan, cioban, dușman, suman; baltag, catâr, chindie, chior, habar, hambar, haram, maramă, murdar;*
- Onomastica: *Balaban, Caraba, Coman, Comaniță, (Comănescu, Comănici), Itu, Talabă; Bărăgan, Caraiman, Comana, Covurlui, Teleorman s.a.*
- Turca osmanlâie (sec. XIV-XV): *acaret, balama, dușumea, divan, tavan;*

baclava, ciulama, musaca, halva, sarma, telemea, cafea; ciorbă, iaurt, pastramă, pilaf, rachiu, tutun; dovleac, dud, pătlăgea, zambilă; bacșiș, belea, bucluc, ciomag, ciubuc, cusur, hal, harem, huzur, moft, naz, soi, tertip s.a.

Obs. :

- Multe "turcisme" sunt, de fapt, cuvinte de origine arabă, persană ;
- Sufixe productive: *-giu, -lâc, -lic*.

3.4.3. Împrumuturi din maghiară

- Migrația triburilor de origine fino-ugrică dinspre M-ții Urali spre Câmpia Panoniei, sec. IX-XIII

- Elemente exclusiv lexicale, majoritatea regionale: *astăluș, bai, birău, bohund, uiagă, sălaș, sobă* "cameră", *tămădui, tulai* (cca. 2600 cuv.)

- Generalizate în română: *ban, bănuî, cheltui, chin, chip, fel, gând, hotar, lacăt, oraș, neam, marfă, uriaș, viclean* (cca. 195 cuv.).

3.5. Influențe moderne

3.5.1. Influența italiană:

- Istoricul contactelor culturale: influențe vechi - *ducat*; noi - *indimenticabil*;
- Terminologie muzicală: *adagio, arpeggiu, bariton, cantabile, chitara, duet, flaut, opera, partitura, pian* ;
- Terminologie financiar-bancară: *acon, agenție, bancă, fisc, gir, gira, girant, scadent, spese, valută etc.* (aceleași domenii ca în toată Europa).

3.5.2. Influența germană:

- De fapt, mai veche, posibile urme gepide (*bulz, nasture, targă, zgudui*)
- Sec. XII-XIII, sașii < Saxonia; sec. XVIII, șvabii < Suebia : *gater, flec, șnaider, șnaps*
- Epoca modernă: *blitz, boiler, bormașină, diesel, droser, electrocar, fasung, matriță, șaibă, șaltăr, ștecher, ventil s.a.*
- Cuvinte compuse: *bildungsroman, capelmaistru, cremvurșt, lebevurșt, glaspapir, glasvand, holțsurub, leitmotiv etc.*

3.5.3. Influența engleză:

- Primele, prin intermediar francez, german: *biftec, picup, spicher, boiler, cocs*
- Terminologie de specialitate, răspândită în diverse alte limbi:
aut, baschet, corner, dribla, fault, fotbal, gol, handbal, pressing, ring, rugby, scor
ș.a.;
apertheid, dispecer, marketing, smog etc.
- Americanisme – greu de separat de anglicismele propriu-zise : *bluff, blugi, boss, bungalow, campus, cow-boy, hamburger, jazz, mass-media, motel, O.K., radar, tobogan.*

3.5.4. Influența franceză:

- Foarte puternică, între 1780 și 1944, considerată "al treilea miracol al limbii române"(între 25.000 și 40.000 de cuvinte, expresii etc.);
- A îmbogățit și modernizat vocabularul din toate domeniile de activitate – administrație, politică, economie, știință, cultură, armată, învățământ etc.: *administrație, birou, creion, magazin, moda, fular, serviciu, automobil, bacalaureat, certificat, convoi, sergent; rever/revers, bor/bord;*
- Calcuri: *rădăcină pătrată, apă de toaletă, a pierde din vedere, turn de fildeș, apă minerală; unsprezecele, jumatatea mea etc.*
- Elemente de jargon: *bonjur, madam, mersi, pardon, inubliabil, impardonabil.*

4. CARACTERISTICI GENERALE ALE LIMBII ROMÂNE CONTEMPORANE

4.1. Structura fonetică

a) Trăsături generale :

- « Caracterul determinant al timbrului vocalic asupra structurii fonetice a cuvântului » (Mioara Avram)³
- Rolul activ al vocalelor prepalatale
- Acțiunea consoanelor nazale asupra vocalelor precedente
- Predominanța accentului paroxiton

b) Vocalismul:

- Lărgirea registrului vocalic față de cel latin (prin adăugarea lui *ă, î*)
- Reducerea diftongilor din inventarul latin și apariția, prin metafonie, a unor diftongi specifici (*ea* și *oa*)
- Acțiunea armoniei vocalice
- Dezvoltare categoriei fonemelor semivocalice (*e* și *o* semivocalice)
- Crearea triftongilor
- Introducerea recentă, prin neologisme, a sunetelor nefonologizate *ö* și *ü*

c) Consonantismul:

- Sporirea inventarului cu zece consoane, inexistente în latină (3 împrumutate sau păstrate din substrat – *j, z, h* ; 7 create intern – *ș, ț, ȝ; tz, dz ; k, g*)
- Conservarea surdității lui –*s*- intervocalic
- Degeminarea consoanelor duble
- Simplificarea grupurilor pluriconsonantice, pe de o parte, păstrarea grupurilor de 2 și 3 consoane, pe de altă parte.

4.2. Structura morfologică(« citadela limbii »)

a) Trăsături generale :

- Echilibru între formele sintetice și cele analitice
- Tendința de simplificare a flexiunii
- Redundanțe în exprimarea Dativului și Acuzativului - nume de persoană etc.

b) Flexiunea nominală :

- Menținerea echilibrului flexionar între singular și plural – la substantive
- Păstrarea unor forme flexionare vechi (cazurile G.-D., V.)
- Dezvoltarea acuzativului cu prep. « pe »
- Reamenajarea genului neutru
- Postpunerea articolului hotărât (a determinantului, în general – adj. etc.)
- Sistem specific de numărare (prin adăușune și prin multiplicare)
- Caracterul conservator al pronumelui personal, în general
- Dezvoltarea a două serii de pronume personale (accentuat și neaccentuat)
- Dezvoltarea clasei pronumelor de politețe
- Crearea unui bogat sistem de pronume nehotărâte (majoritatea – prin compunere).

c) Flexiunea verbală:

- Conservarea structurilor verbale fundamentale din latina clasică, dar mai ales din latina populară: păstrarea, în general, a celor patru conjugări; moștenirea tuturor modurilor personale din latină etc.

³ Mioara Avram, *Caracteristicile structurii gramaticale a limbii române*, în: *Gramatica limbii române*, vol.II, E.A., București, 1966, p. 505-507.